

УДК 327:551.588:[070.16:316.776.23-025.44

Євгенія Тихомирова,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

uevgenia.tyhomirova@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5017-5875;

Олександр Ляцевич,

аспірант кафедри міжнародних відносин,

Liatsevych.Oleksandr@vnu.edu.ua

DOI 10.29038/2524-2679-2025-03-172-201

РЕАКТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОТИДІЇ КЛІМАТИЧНІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

У статті розглянуто взаємодію кліматичної дипломатії та кліматичної дезінформації як двох взаємозалежних процесів. Перша розробляє інструменти для забезпечення цілісності інформації та формує нові підходи до підтримання легітимності міжнародної кліматичної політики, тоді як друга підриває легітимність науково обґрунтованих рішень і міжнародних кліматичних угод та перешкоджає поширенню точної інформації про зміну клімату, тим самим зменшуючи підтримку кліматичної дипломатії. Оскільки дезінформація становить стратегічну загрозу для реалізації кліматичної політики, суспільної підтримки наукових рішень і довіри до інституцій, увагу акцентовано на тому, що поширені проактивний та реактивний підходи не є самодостатніми. Лише їх синергія створює «повний цикл» протидії. Ефективна політика протидії кліматичній дезінформації повинна бути системною, що інтегрує превентивні дії (пребункінг, щеплення) з реактивними механізмами, які дають змогу оперативно нейтралізувати наслідки дезінформації, зменшити її шкоду й повернути довіру до наукових джерел. Основними елементами останніх є спростування, розв'язання та кризова комунікація, що допомагають реагувати на нові хвилі маніпуляцій у реальному часі. Спростовування розглядатимемо як доведення неправдивості чи хибності дезінформації; розвінчання – як ідентифікацію хибної, оманливої або маніпулятивної інформації; кризові комунікації – як важливий стратегічний інструмент кліматичної дипломатії, що

стосується протидії кліматичній дезінформації. Висловлено припущення, що реактивні механізми протидії дезінформації про зміну клімату можуть бути ефективнішими, якщо вони враховуватимуть наміри, що стоять за її поширенням, виявлятимуть її джерела та розумітимуть мотиви тих, хто її поширює. Мотивами акторів дезінформаційної діяльності є економічні інтереси, ідеологічні переконання, політична мотивація, недостатня кліматична грамотність. Наголошено, що змістовно-предметні заперечення акторів кліматичної дезінформації зосереджені на темах, що становлять суспільний інтерес. Вони презентовані в інформаційному просторі міфами й наративами, які покладені в основу таких заперечень.

Ключові слова: кліматична дипломатія, кліматичні зміни, кліматична дезінформація, реактивний підхід, міф, наратив, спростування, розв'язання та кризова комунікація.

Yevheniia Tykhomyrova,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-5017-5875;

Oleksandr Lyatsievych,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

A REACTIVE APPROACH TO COUNTERING CLIMATE MISINFORMATION

The article examines the interaction between climate diplomacy and climate disinformation as two interrelated processes. The former develops tools for information integrity and shapes new approaches to maintaining the legitimacy of international climate policies, while the latter undermines the legitimacy of scientifically sound decisions and international climate agreements and hinders the dissemination of accurate information about climate change, thereby reducing support for climate diplomacy. Since disinformation poses a strategic threat to the implementation of climate policy, public support for scientific decisions, and trust in institutions, it is emphasized that the common proactive and reactive approaches are not self-sufficient. It is their synergy that creates a «full cycle» of counteraction. An efficient policy to counter climate disinformation must be systematic, integrating preventive actions (pre-bunking, inoculation) with reactive mechanisms that allow for the rapid neutralization of the effects of disinformation, reducing its harm and restoring trust in scientific sources. The latter involve refutation, resolution, and crisis communication enabling to respond to new waves of manipulation in real time. Refutation will

be considered as proving the falsity or inaccuracy of disinformation, debunking as identifying false, misleading, or manipulative information, and crisis communication as an important strategic tool of climate diplomacy in countering climate disinformation. It has been suggested that reactive mechanisms for countering misinformation about climate change may be more effective if they took into account the intent behind its dissemination, identified its sources, and understood the motivations of those spreading it.. The motives of actors engaged in disinformation activities include economic interests, ideological beliefs, political motivations, and insufficient climate literacy. It is highlighted that the substantive objections of climate disinformation actors focus on topics of public interest. In the information space, they are presented through myths and narratives that underlie such objections.

Key words: climate change, climate diplomacy, climate disinformation, reactive approach, myth, narrative, refutation, debunking, crisis communications.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Зміна клімату є складним питанням, яке утруднює розуміння й викликає суперечки. Інформація, котру потрібно чітко повідомляти, стосується реальних кліматичних змін та їх наслідків, що мають довгостроковий характер. Реалізація комунікації кліматичної дипломатії включає визначення надійних джерел інформації; ретельну підготовку та використання матеріалів щодо зміни клімату; інтеграцію проблем зміни клімату у відповідну форму комунікації; реагування на питання та запити щодо кліматичної інформації від громадськості; поглиблену пропаганду, спрямовану на зацікавлені групи і їхніх лідерів. Також важливо, щоб було виявлено та обґрунтовано важливість кліматичних змін і дій, які їм можуть сприяти або заважати адаптації до відповідної глобальної проблеми.

ЮНЕСКО, уряд Бразилії та ООН, започаткувавши у 2024 р. *«Глобальну ініціативу щодо цілісності інформації про зміну клімату»*, мали на меті підвищення довіри до наукових знань, яка б стала основою ефективних дій урядів і громадян щодо зміни клімату. Дискредитація переконливих доказів, що відбувається під впливом кліматичної дезінформації, спотворює громадське сприйняття та послаблює науково обґрунтовану кліматичну дипломатію. Ця ініціатива націлена на те, щоб «інформаційні екосистеми повинні забезпечувати усвідомлений вибір, свободу, конфіденційність та безпеку для всіх, одночасно підтримуючи всіх, хто працює над обміном достовірною й точною інформацією в суспільних інтересах, а також вразливі або маргіналізовані голоси, які

так часто несуть на собі основний тягар цілеспрямованої дезінформації та кампаній ненависті» [1]. Щоб сприяти розслідуванню, викриттю й спростуванню дезінформації, пов'язаної зі зміною клімату, а також соціалізації результатів дослідження, важливо досліджувати проблеми протидії дезінформації як виклику для дипломатії щодо зміни клімату.

Дослідники кліматичної дипломатії ставлять питання так: її ефективність залежить від спроможності протистояти кліматичній дезінформації двояко. По-перше, застосовуючи проактивний підхід: роблячи їх «стійкими до дезінформації» до того, як із нею зустрілися (щеплення та пребункінг). По-друге, спираючись на реактивні механізми: «розвінчувати її після того, як люди почують її» [2, с. 4]. Співвідношення проактивних і реактивних засобів по-різному трактують науковці: дехто вважає більш ефективним перше, інші – друге. Ми дотримуватимемося другої позиції, тому що реактивні механізми корисні навіть тоді, коли «неправдиві твердження конкретно не відомі, оскільки вони спрямовані на більш загальну освіту громадян щодо оманливої аргументації» [3]. Саме в такому контексті й розглядатимемо проблему захисту від кліматичної дезінформації на основі її реактивних засобів.

Ще у 2018 р. Dictionary.com оголосив слово «мізінформація» словом року, заявивши, що «мізінформація – це не просто слово року... це заклик до дії» [4]. Дослідження, проведені представниками CAAD, акцентували увагу, що це стосується також змін клімату, оскільки «кліматична мізінформація поширена в усьому світі та перешкоджає кліматичним діям, впливаючи на громадську думку й формуючи дії урядів та їхню бездіяльність у питанні зміни клімату» [5].

Дж. Кінг, керівниця відділу кліматичних досліджень і політики Інституту стратегічного діалогу (ISD) та керівниця розвідувального підрозділу CAAD у 2021 р. звертала увагу, що «політика щодо зміни клімату стала ще однією гібридною загрозою, яка об'єднує екстремізм, ненависть і мізінформацію з тими в корпоративному секторі, хто сподівається на бездіяльність» [6]. Пізніше про ці небезпеки йшлося й у доповіді Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) 2024 р. Звіт про глобальні ризики, оцінивши мізінформацію та дезінформацію (на всі теми) як найбільший короткостроковий ризик для людського суспільства, а екстремальні погодні явища – як головний довгостроковий ризик, констатував, що приховування фактів про зміну клімату може бути надзвичайно шкідливим, особливо в умовах того, що неправдива інформація значно частіше поширюється повторно, ніж правда на платформах соціальних мереж. Тут йшлося про те, що зараз існують «широкі можливості для прискорення поширення таких ризиків, як

мізінформація та дезінформація, у суспільствах, які були ослабленими політично, економічно й екологічно кліматичними змінами» [7].

Оскільки боротьба з дезінформацією про зміни клімату є важливим завданням для забезпечення правильного розуміння цієї глобальної проблеми, дедалі більше актуалізується питання спростування та розвінчування хибних й оманливих наративів про клімат, які поширюються в публічному просторі різними суб'єктами, зацікавленими тою чи іншою мірою у фальсифікації наукових висновків щодо клімату, кліматичних змін і кліматичної політики, що реалізується державами, громадськими та міжнародними структурами. У контексті нашого дослідження важливо проаналізувати різні типи джерел і наративів дезінформації щодо кліматичних змін, певні шляхи розпізнавання осіб, схильних до поширення хибних й оманливих наративів про кліматичні зміни, методів та прийомів фальсифікації фактів, і стратегій розвінчування й спростування дезінформаційних кліматичних наративів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китайський дослідник L.Chen справедливо зазначає, що сьогодні «основна література про мізінформацію змін клімату переважно зосереджена на західних країнах. Утім, мізінформація про зміну клімату виходить за межі західного світу зі значною присутністю в Азії, зокрема в Китаї» [8]. В українському науковому просторі проблематика кліматичної дезінформації лише починає розглядатися. Саме тому в основу нашого дослідження покладено переважно зарубіжні публікації щодо реактивної протидії кліматичній дезінформації.

Особливе значення мали, зокрема, публікації зарубіжних фахівців із кліматичної дипломатії, які мають теоретичний і практично-прикладний характер та опосередковано або безпосередньо стосуються проблематики кліматичної дезінформації. Зокрема, це низка публікацій, спрямованих на протидію дезінформаційним наративам різного характеру.

Мета статті – дослідити дві групи проблем: по-перше, динамічне протистояння кліматичної дипломатії й кліматичної дезінформації та поєднання проактивного й реактивного підходів у протидії останній; по-друге, як ідентифікувати саму хибну, оманливу чи маніпулятивну інформацію та подати правильні факти в цьому контексті.

Методика дослідження. Ми визнаємо наявність різних термінів, що стосуються неправдивої інформації. Як відомо, існують три дотичні терміни щодо помилкової, неправдивої або маніпулятивної інформації, які відрізняються за намірами – кліматична міз/дез/малінформація (залежно від того, чи це помилка, обман чи свідомо маніпуляція). Ми враховуємо, що в англomовному інформаційному просторі частіше вживається термін

«мізінформація», який акцентує увагу на помилковості інформації без зв'язку з наміром суб'єкта, що поширює цю інформацію ненавмисно. Дезінформація вживається, коли йдеться про свідомий намір поширити неправдиву інформацію, малінформація – коли маніпулюють правдивою інформацією, маючи намір захистити власні інтереси на шкоду іншим. Зрозуміло, що на практиці буває важко визначити наявність навмисного наміру ввести в оману. Саме тому будемо враховуватимемо думку, що дезінформація слугує своєрідною парасолькою, яка охоплює різні форми комунікації, що можуть бути неправдивими й/або вибірково правдивими та/або шкідливими, залежно від того, які ознаки вважатимуться визначальними для неї. У нашій праці розглядатимемо дезінформацію як широке («парасолькове») поняття, що охоплює як хибний, так і оманливий та маніпулятивний уміст (міз/дез/малінформація).

У статті використано методологію кабінетного дослідження, яка ґрунтується на аналізі вторинних даних з опублікованих наукових праць і якісного аналізу переважно зарубіжних інформаційних джерел, в основу якого покладено концептуальну основу дослідження інформаційного безладу, що ґрунтується на трьох типах інформації, як-от: мізінформація, дезінформація й малінформація.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні глобальна кліматична політика відбувається під впливом двох протилежних, але взаємопов'язаних феноменів – кліматичної дипломатії та кліматичної дезінформації. Перший має на меті досягнення спільних рішень і формування позитивного сприйняття кліматичної політики, другий сприяє підриву довіри, протидії науковому консенсусу й блокуванню амбітних кліматичних дій. Їх взаємодія визначає архітектуру глобальної довіри. У рамках динамічного протистояння перший сприяє кооперації, другий – фрагментації.

Дезінформація про зміну клімату перешкоджає зусиллям кліматичної дипломатії, спрямованим на підтримку нею кліматичної політики, що спрямовані на протидію наслідкам зміни клімату, їх пом'якшенню та адаптації до них.

а) Динамічне протистояння кліматичної дипломатії та кліматичної дезінформації

Одним із перших питань у контексті теми нашого дослідження є «кліматична дипломатія проти кліматичної дезінформації: хто переможе?» Як відомо, кліматична дипломатія зазвичай розглядається як механізм

для досягнення спільних рішень у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) та її ключових структур, таких як Паризька угода, конференції COP і МГЕЗК. *A. Trithart*, співробітник Міжнародного інституту миру (IPM), звертав увагу, що хоча дезінформація гальмує дії щодо зміни клімату протягом десятиліть, вона привернула до себе пильну увагу лише в останні кілька років. Міжурядова група експертів зі зміни клімату (МГЕЗК) підкреслила вплив дезінформації щодо клімату у своєму звіті 2022 р. (і лише в розділі про Північну Америку). Тут ішлося, що «риторика та дезінформація щодо зміни клімату й навмисне підривання науки сприяли неправильному сприйняттю наукового консенсусу, невизначеності, ігнорування ризику та терміновості, а також незгоді». І лише в цьому ж році дезінформація щодо клімату стала «чітким пріоритетом на найвищому рівні Організації Об'єднаних Націй (ООН)» [9].

Проведене науковцями експериментальне дослідження публікацій щодо теми кліматичної дезінформації за 2016–2022 рр. (табл. 1) виявило чітку тенденцію до посилення наукового інтересу до цієї теми, що є частиною сфери вивчення кліматичних змін. Якщо у 2016 р. публікації на цю конкретну проблематику були відсутні, то до 2021 р. їх кількість зросла до 25, що становило 8,01 % від усього річного обсягу наукових праць. Пік дослідницької активності в цій сфері тісно корелює зі зростанням інтенсивності міжнародних комунікаційних кампаній, спрямованих на виконання Паризької кліматичної угоди, а також із розробкою та запровадженням політик протидії дезінформації в межах Європейського Союзу.

Утім, 2022 р. ознаменувався певним спадом у кількості таких публікацій, що, імовірно, пояснюється зміщенням фокусу наукових пріоритетів через настання енергетичної й безпекової криз. Загалом, за весь період, що підлягав аналізу, дослідження стосовно кліматичної дезінформації, становили лише близько 8 % від усіх робіт про зміну клімату (62 праці з 759), що вказує на те, що хоча напрям і формується, він ще не набув достатньої інституційної міцності в академічному середовищі. Ця динаміка підкреслює нагальну необхідність розширення дослідницьких ініціатив, які б забезпечили систематичний аналіз інформаційних загроз, що постають перед кліматичною політикою [10].

Відносно незначну увагу до дезінформації щодо клімату дослідники пояснюють тим, що на порядку денному дипломатії ця проблема тривалий час була відсутня, оскільки дезінформація не згадувалася домінуючою основою кліматичної дипломатії Паризькою угодою, прийнятою у 2015 р. На думку *A. Trithart*, «дезінформація стала головним занепокоєнням для політиків» дещо пізніше [9].

Таблиця 1

**Проблематика кліматичної дезінформації у публікаціях
2016–2022 рр.**

Рік	Наука (зміна клімату)	Загальна кількість досліджень за рік
2016	0 (0 %)	3
2017	5 (26,32 %)	19
2018	1 (4,6 %)	21
2019	8 (12,12 %)	66
2020	13 (7,43 %)	175
2021	25 (8,01 %)	312
2022	10 (6,13 %)	163
Всього	62	759

Складено за: [10].

У 2025 р. під час підготовчої до COP30 62 сесії Допоміжного органу з науково-технологічних консультацій та Допоміжного органу з імплементації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) була представлена міжнародна стратегія боротьби з дезінформацією та зміцнення державної політики щодо клімату. Тут зазначено, що неправдива інформація шкодить державним стратегіям і зменшує цінність рішень, які спираються на достовірні факти. Щоб ефективно протистояти цій проблемі, треба нарощувати обсяги створення даних, проведення досліджень і ретельних розслідувань, беручи до уваги, що це явище непропорційно позначається на найбільш незахищених верствах населення.

Старша радниця ООН із питань інформаційної доброчесності *C. Scaddan* підкреслила непересічний характер дезінформаційної діяльності. Вона стверджувала, що ця діяльність не є чимось другорядним, а є суттю сучасної інформаційної системи, активно використовуваною потужними гравцями як урядових структур, так і громадських об'єднань. «Суб'єкти, які поширюють кліматичну дезінформацію, цілеспрямовано намагаються саботувати заходи, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату. Крім того, вони використовують цю тему як інструмент для поглиблення суспільних розбіжностей та дестабілізації демократичних процесів, зокрема й виборів. Це має прямий негативний вплив на багато аспектів роботи Організації Об'єднаних Націй» [11].

На нашу думку, успіх у переговорах щодо клімату обумовлюється не лише володінням технологіями чи наявністю економічних засобів, але й тим, наскільки дипломатія спроможна протистояти дезінформації та гарантувати інформаційну безпеку, що діє як критерій міжнародного порозуміння. Відсутність твердого консенсусу може бути серйозною перешкодою в міжнародних переговорах, оскільки інша сторона може спробувати використати внутрішні розбіжності та протилежні позиції.

На сайті ЄС акцентовано увагу на кількох інших небезпеках, які загрожують кліматичній дипломатії. Зокрема, ідеться про те, що кліматична дезінформація загрожує:

- підірвати довіру до науки;
- послабленню громадської підтримки дій щодо зміни клімату;
- перешкоджають упровадженню політики та міжнародній співпраці щодо зміни клімату;
- демократії [12].

Саме тому ключову місію кліматичної дипломатії потрібно пов'язувати зі зміцненням віри в наукові факти, з узгодженням узятих на себе зобов'язань та досягненням рівноваги між інтересами окремих країн і загальносвітовою відповідальністю. Однак, як продемонстрували події останніх десяти років, інформаційний тиск, зокрема через дезінформацію й викривлення даних щодо клімату, перетворюється на серйозну перешкоду для кліматичної дипломатії. Це відбувається через підлив довіри до наукових висновків і політичних рішень, ухвалених на їх основі. Цей виклик має потрійний прояв, а саме:

1. Недостовірні відомості підривають основи дипломатичного процесу, який спирається на спільне розуміння проблеми. Це перетворює обговорення клімату на арену для зіткнення ідеологій;

2. Інформаційні маніпуляції стають елементом геополітичного впливу; держави використовують їх, щоб уповільнити кліматичні трансформації або скомпрометувати конкурентів у сфері зеленої економіки;

3. Кліматична дипломатія виявляється вразливою до дезінформації, адже її ефективність залежить від громадської підтримки, яка можлива лише за умови відсутності сумнівів у наукових даних і збереження повноважень політиків для реалізації заходів, що відповідають науковому консенсусу.

Ефективність дипломатичних зусиль у сфері клімату визначається рівнем довіри до достовірності інформації, що найкраще виражається в такому твердженні: дипломатичний процес повинен спиратися на фактичні дані й підтверджену інформацію, а не на політичні вигадки чи спотворення реальності. Використання неправдивої інформації для впливу на міжнародні

переговори та зовнішньополітичні рішення руйнує сам принцип «спільної дійсності», який є необхідною умовою для функціонування багатосторонніх механізмів. Це потребує вироблення нової стратегії: сучасна кліматична дипломатія мусить не тільки синхронізувати діяльність країн, але й забезпечувати стійкість інтелектуальної основи міжнародних відносин, активно протидіючи фальсифікації наукових результатів та ерозії довіри. Наукові дослідження підкреслюють, що «відсутність прозорості чи віри між ключовими гравцями, які ухвалюють рішення, може стати причиною їхніх дій, що матимуть несприятливий вплив на клімат і позиції інших сторін, особливо тих країн, які є більш чутливими до кліматичних змін, якщо ці дії спрямовані на посилення власної економіки чи політичного впливу» [13]. Дипломатичні дії, відповідно до цього, повинні спиратися на наукові факти та аналітичні дані. Щоб уникати впливу дезінформації, ключовою повинна стати «дипломатія, заснована на фактах», або «фактологічна дипломатія».

Нині боротьба з неправдивою інформацією набуває значення як ключовий елемент кліматичної дипломатії, адже її ігнорування значно ускладнює дієве втілення міжнародних домовленостей. На нашу думку, це потребує активності одразу в декількох площинах: академічній (МГЕЗК, достовірні відомості), управлінській (КС, конвенції), суспільній (народні настрої) та фінансовій (капіталовкладення, асигнування). Кожна з цих сфер потребує від дипломатичного корпусу виконання таких завдань:

- створення доступних інформаційних сховищ, незалежної перевірки фактів, міжнаціональних наукових об'єднань;
- формування комунікаційних тактик і відкритості, застосування «дипломатії, що спирається на факти»;
- запровадження комунікативної дипломатії, співпраці з інформаційними ресурсами, юнацтвом, неурядовими організаціями;
- формування аналітичних звітів, дотримання критеріїв ESG (рис. 1) та принципів «кліматичної доброчесності» [14].

Дезінформація, будучи викликом для кліматичної дипломатії, потребує різних механізмів впливу. У протистоянні кліматичної дипломатії дезінформації й неправдивим повідомленням ключовими механізмами є проактивні та реактивні стратегії протидії, які стануть предметом нашого наступного аналізу.

б) Поєднання проактивного та реактивного підходів у протидії кліматичній дезінформації

Науковці, що досліджують актуальні проблеми сучасності, мають цілий спектр можливих відповідей на ймовірні сценарії майбутнього – від цілковитої бездіяльності до активного формування стратегій.

Концептуальне моделювання шляхів адаптації до кліматичних змін є інструментом, орієнтованим на перспективу, що застосовується для забезпечення та направлення процесу прийняття зважених рішень. Воно слугує для виявлення потенційних реакцій (активних, оперативних чи бездіяльних), які можуть обрати науковці і їхні установи для пристосування до можливих сценаріїв майбутнього на тлі кліматичних [15].

Ця думка може бути цілковито поширена й на взаємодію кліматичної дипломатії та кліматичної дезінформації. *McDonald, K. S. et al.* справедливо зазначають, що кліматичні трансформації надають сприятливий ґрунт для різноманітних стратегій реагування науковців і дослідницьких центрів на ймовірні майбутні зміни. Ці стратегії (пасивна, оперативна та випереджувальна) демонструють відмінні наслідки і вплив на наукову сферу.

Пасивний (неактивний) підхід пов'язаний із тим, що «вчені та установи не займаються дослідженнями для підтримки адаптації до наслідків змін клімату. Цей шлях, найімовірніше, ітиме, коли (1) системі, яка зазнає впливу, надається незначне значення; (2) вплив на клімат є або сприймається як низький»; неактивному шляху також можна надати перевагу, коли «слідування реактивному або проактивному шляху реагування поставить установи в не вигідне становище (наприклад із погляду фінансування або можливостей), порівняно з їхніми конкурентами» [15]. Такий підхід щодо взаємодії кліматичної дипломатії й кліматичної дезінформації існував досить тривалий час, про що зазначено раніше. І таке становище становили неабияку критичну небезпеку для світового кліматичного діалогу, планомірно руйнуючи взаємодію між державами, узгодженість наукових поглядів та спроможність політичних ініціатив давати результат.

Проактивний підхід (завчасне викриття), на думку *McDonald, K. S. et al.*, шукає докази для зниження ризику виникнення небажаних наслідків зміни клімату в майбутньому й «ґрунтується на прогнозах щодо майбутніх подій або викликів, які схильні до невизначеності. Щоб прийняття соціальних рішень було проактивним і науково обґрунтованим, необхідні наукові інвестиції для здійснення корисних прогнозів». Дослідники вважають, що «потенційні переваги проактивних підходів стають усе більш очевидними, оскільки вони дають змогу уникнути деяких проблем, які б могли призвести до кризи в режимі реагування самотійно. Проактивні підходи також можуть надати зацікавленим сторонам довший часовий проміжок для адаптації» [15]. Ця стратегія є досить корисною для підготовки суспільства до сприйняття наукового консенсусу, який є основою кліматичної дипломатії. І не випадково йому приділено досить багато уваги дослідників,

які вивчають кліматичну дезінформацію. Стратегія попереднього викриття кліматичної дезінформації спрямована на ознайомлення громадськості з типовими схемами дезінформації ще до того, як вона безпосередньо зіткнеться з ними. У контексті кліматичної кризи, це означає тренувальні практики, які допомагають людям ідентифікувати маніпулятивні наративи, призначені для применшення серйозності кліматичних загроз або перекладання провини з ключових промислових забруднювачів. Таке завчасне інформування посилює імунітет аудиторії до неправдивої інформації, даючи змогу приймати обґрунтовані рішення, ґрунтуючись на науковому консенсусі й принципах соціальної справедливості.

Реактивний (постфактумний) підхід визначається науковцями та організаціями, які зосереджуються на мінімізації небажаних ефектів, спричинених кліматичними змінами. Проте реактивні заходи, ужиті вже після виникнення проблеми, можуть виявитися запізнілими для запобігання подальшим подібним явищам у майбутньому. «Реактивний шлях може бути відповідною реакцією на зміну клімату, заснованою на компромісі між витратами та вигодами, і може бути ефективним, коли існують надійні програми моніторингу для характеристики наслідків та оцінки стратегій управління». Однак реактивний метод може виявитися недостатньо швидким для використання шансів чи виграшу в умовах, що постійно змінюються. Наприклад, організації можуть започатковувати дослідницькі ініціативи лише тоді, коли з'являється можливість зовнішнього фінансування, замість того, щоб заздалегідь приймати зобов'язання щодо виконання дослідницьких програм [15]. На нашу думку, проактивні методи боротьби проти кліматичної дезінформації, досліджені науковцями, повинні обов'язково бути доповнені механізмами реактивного типу (спростування, розвінчування міфів, антикризові комунікації). Вони забезпечують швидку нейтралізацію негативних ефектів дезінформації, мінімізують збитки від уже запущених фейків і сприяють відновленню довіри до наукових інституцій.

Дієва політика протидії кліматичній дезінформації повинна бути комплексною. Вона потребує безперервного відстеження та аналізу циркулюючих інформаційних потоків; регулярного оновлення контенту для превентивної роботи; стабільної підтримки оперативних спростувань й антикризових комунікаційних зусиль; а також залучення науковців, медійників і лідерів громадської думки для формування довіри. Гармонійне поєднання цих двох груп підходів трансформує реакцію на дезінформацію зі звичайної оборони на активне формування інформаційного простору, що дає змогу не лише ефективно спростовувати фейки, але й вибудовувати стійку, науково аргументовану кліматичну комунікацію.

Узгоджена комбінація проактивного й реактивного підходів перетворює реагування на дезінформацію з оборонного процесу на активне управління інформаційним середовищем, що дає змогу не лише спростовувати неправду, а й формувати стійку, науково обґрунтовану кліматичну комунікацію. Характеристику синергії таких підходів протидії кліматичній дезінформації подано в табл. 2, що демонструє взаємопідсилення двох визначальних напрямів інформаційної стратегії в царині кліматичної дезінформації. Превентивна стратегія зосереджена на недопущенні розповсюдження викривленої інформації до її появи, створюючи стійкість суспільного середовища й підвищуючи його «стійкість» до зовнішніх впливів. Утілення цього підходу спирається на навчальні та комунікаційні засоби, зокрема розвиток медіасвідомості, метод інокуляції (щеплення), попереднє інформування й завчасні кампанії з перевірки даних. Натомість реактивна стратегія спрямована на усунення наслідків від уже розповсюджених неправдивих повідомлень, виправлення спотворених уявлень і відновлення довіри до науково підтверджених джерел. Її інструментарій уключає такі форми реагування, як спростування, розвінчування неправдивої інформації та антикризову комунікацію, що відбуваються після події. Об'єднані ці

Таблиця 2

**Синергія проактивного й реактивного підходів протидії
кліматичній дезінформації**

Підхід	Сутність	Мета	Типові інструменти
Проактивний	Запобігає поширенню дезінформації до того, як вона з'явиться або набуде сили	Формування стійкості суспільства, «іммунітету» до маніпуляцій	Медіаграмотність, інокуляція, препідготовка, цифрова грамотність, фактчекінгові кампанії наперед
Реактивний	Реагує на вже наявну або поширену дезінформацію	Нейтралізація наслідків, корекція переконань, відновлення довіри	Спростування, розв'язання та кризова комунікація, фактчекінгові кампанії після появи неправдивої інформації

Складено за: [15; 16; 17].

підходи формують синергетичну схему, де запобіжні механізми знижують імовірність виникнення хвиль дезінформації, а оперативні мінімізують їх згубний вплив, гарантуючи послідовний, гнучкий та науково обґрунтований обмін інформацією про клімат.

Реактивний підхід до захисту від кліматичної дезінформації пов'язуватимемо з трьома основними процесами – спростуванням (*debunking*), розвінчанням (*refutation*) та кризовими комунікаціями (*crisis communications*). В українській мові перші два терміни частіше використовують як синоніми, особливо в контексті боротьби з неправдивою інформацією чи міфами. Однак існують певні нюанси, які потребують розрізнення цих понять, хоча чіткої та загальноприйнятої межі між ними немає. Обидва є важливими інструментами в протидії дезінформації й сприянні поширенню правдивої інформації. У реальності вони використовуються комбіновано, поєднуючи логічні аргументи з емоційним впливом для досягнення максимального ефекту.

Спростування розглядатимемо як доведення неправильності чи хибності твердження або теорії на основі формально-логічного підходу: використання логічних аргументів, доказів, фактів, статистичних даних для доведення неправдивості певного твердження. Воно може ґрунтуватися на наукових дослідженнях, експертних висновках, документах тощо, тобто на основі вагомої аргументації й аналізу логічних помилок. Саме тому воно може включати більш детальний аналіз конкретних аргументів, які застосовуються для підтримки цього міфу, і логічне доведення їх неправдивості.

Розвінчання кліматичної дезінформації трактуватимемо як ідентифікацію певної інформації як хибної, оманливої або маніпулятивної інформації, що має емоційний і публіцистичний характер. Основна мета розвінчання – не просто показати неправдивість твердження, а й викрити обман, маніпуляцію, недобросовісність тих, хто поширює цю інформацію. Воно спрямоване на широку аудиторію та використовує зрозумілу й доступну мову, оскільки має переважно емоційний і публіцистичний характер.

Кризові комунікації іноді називають центральним елементом реактивних механізмів. Передусім, це стосується кліматичної дезінформації, адже кризові комунікації у сфері клімату й докільля мають специфіку, яка відрізняє їх від класичних політичних чи безпекових кризових стратегій роллю, принципами та інструментами кризових комунікацій у протидії кліматичній дезінформації. Це потребує окремого аналізу.

Розвінчування й спростовування дезінформації про кліматичні зміни потребує врахування наміру її поширення, що пов'язано з розрізненням

кліматичних мізінформації, дезінформації та малінформації, з'ясуванням джерел і мотивації її агентів, змісту та ключових стратегій боротьби з нею. Спільні зусилля в цьому напрямі дослідників і діячів кліматичного руху можуть суттєво зменшити вплив кліматичної дезінформації на зміни клімату, їх пом'якшення й адаптацію до них.

с) Джерела кліматичної дезінформації й розуміння мотивації її агентів

Кліматична дезінформація, як і будь-яка інша, не виникає спонтанно. Вона свідомо поширюється. Саме тому виникає потреба виявити джерела та мотиви її поширення. Люди можуть покладатися на дезінформацію через довіру до певних джерел. Саме тому її спростування повинно включати наукові докази й посилення на авторитетні джерела. Відсутність посилення на жодне джерело – це підказка, що щось може бути не так. Перше, що треба зробити, – це запитати себе: хто стоїть за інформацією? Типи джерел щодо кліматичної дезінформації можуть бути класифіковані по-різному. Британські дослідники згадують запропоновані науковцями шість категорій акторів, які породжують дезінформаційні міфи та наративи щодо кліматичних змін, що не виключають одна одну, – це науковці, уряди, політичні та релігійні організації, включаючи мозкові центри, фонди й інститути, промисловість, – часто видобуток нафти або вугілля, а також сталеливарна, гірничодобувна та автомобільна промисловість; ЗМІ, особливо праві, громадськість, особливо політично консервативні білі чоловіки [4].

Проведена у 2023 р. COP 28 фактично не змінила ситуацію щодо головних суб'єктів розповсюдження неправдивого контенту, що поширюють кліматичну дезінформацію. Цей факт підтвердила Дж. Кінг, зазначаючи, що «професійні зусилля лобі викопного палива зараз перетинаються з державним піаром, екстремістськими рухами й комерційними дезінформаторами онлайн та офлайн. Ми повинні визнати загрозу міз/ і дезінформації такою, якою вона є – бар'єром на шляху до згуртованості, до дій та до гідного майбутнього для всіх» [18].

Вона описує три головні суб'єкти кліматичної дезінформації – агентів, «які протистоять кліматичним діям не лише з фінансових міркувань, ... але тепер вони також роблять це з ідеологічних причин»:

- «ворожі держави, які використовують клімат як засіб для створення розколу, використовуючи міжнародні зусилля, такі як перехід до нульової мережі та такі процеси, як COP»;
- ультраправі політичні партії, які зображують кліматичний порядок денний «як символ усього, що є неправильним у суспільстві, і всіх способів, якими люди позбавляються прав»;

• ті, хто «не обов'язково мають якісь послідовні чи узгоджені погляди щодо кліматичної кризи чи дій щодо зміни клімату», але зосереджені на збільшенні залученості заради прибутку від реклами, намагаючись публікувати «вміст, який є якомога більш підбурливим і розбіжним» [6].

Для розпізнавання кліматичної дезінформації важливим чинником є розуміння мотивації її агента. У звіті Ради Європи «Інформаційний розлад (disorder): на шляху до міждисциплінарної основи для досліджень і формування політики», який підготовлений К. Вордл та Х. Дерахшан, справедливо зазначається, що «вивчення того, що мотивує агентів, не лише дає глибше розуміння того, як працюють дезінформаційні кампанії, але й указує на можливі способи протистояння їм» [19]. Саме тому, розпочинаючи процес спростування та розвінчання кліматичної дезінформації, мусимо виявити мотиви її поширення різними акторами. Серед них на перше місце, на нашу думку, виходять такі:

1. **Економічні інтереси:** наприклад, компанії, що мають зв'язки з такими галузями промисловості, як вугільна, нафтова, газова або інше екологічно небезпечне виробництво, можуть мати інтерес у запереченні змін клімату, оскільки це може вплинути на їхні прибутки. Це стосується й співробітників та служб, що захищають їхні інтереси, а тому можуть спотворювати наукові дані, аби поширювати дезінформацію й малінформацію, щоб захистити власні інтереси та зберегти прибуток. Займаючись кліматичною містифікацією, провідні компанії, які займаються викопним паливом, ведуть кампанії обману громадськості, «спотворюючи реалії й ризики зміни клімату, іноді діючи безпосередньо, а іноді діючи опосередковано через торгові асоціації та підставні групи». Дослідивши «оманливі досьє», що містили внутрішні документи компаній і торгових асоціацій, які стали надбанням громадськості в результаті судових позовів або розкриті за запитами Закону про свободу інформації (FOIA), науковці К. Mulvey і S. Shulman у 2015 р. виявили, як протягом майже трьох десятиліть ці компанії «свідомо працювали над спотворенням кліматичних наукових висновків, обманом громадськості та блокуванням політики, призначеної для прискорення необхідного переходу до економіки чистої енергії». «Їхня тактика включала змову, використання підставних груп, щоб приховати вплив компаній та уникнути відповідальності, а також таємне фінансування нібито незалежних учених. Підставні групи компаній навіть використовували підроблені листи, які нібито походять від некомерційних організацій, що виступають за благополуччя жінок, меншин, дітей, людей похилого віку та ветеранів, щоб відмовити членів Конгресу від підтримки вкрай необхідного законодавства про клімат» [20].

У звіті Конгресу США від 01.05.24 про дезінформацію щодо викопного палива йшлося про те, що провідна нафтова компанія Big Oil країни «понад пів століття вводила американську громадськість в оману щодо своєї ролі в кліматичній кризі, роблячи все, що в її силах, щоб зберегти залежність Сполучених Штатів і світу від своїх забруднювальних продуктів». Тут робиться висновок, що давно «настав час притягнути Big Oil до відповідальності за її обманну кампанію та вжити заходів, щоб усунути шкоду, яку вона заподіяла» [21].

Репортери BBC *М. McGrath* та *М. Poynting* звернули увагу на те, що Генеральний секретар ООН А. Гутерреш назвав вугільні, нафтогазові корпорації «хрещеними батьками кліматичного хаосу», які десятиліттями спотворювали правду й обманювали громадськість. Така оцінка, на їхню думку, підкреслює їх відповідальність за зміни клімату та екологічні проблеми. Вони говорять про заклик Генсека протидіяти «безсоромному гринвошингу» цих компаній за допомогою лобіювання, судових позовів і масових рекламних кампаній. І хоча такий заклик до повної заборони будь-якої реклами викопного палива дуже важливий, але він «не має юридичної сили, і ООН не має засобів для втілення цієї ідеї». Репортери згадують, що в минулому заборонялося спонсорство алкоголю та тютюну у футболі, висловлюють сподівання, що підтримка А. Гутерреша призведе до того, що викопне паливо піде тим самим шляхом [22].

2. Ідеологічні переконання, які не відповідають науковим фактам і пов'язані з акторами, які вірять у конспірологічні теорії, що не мають належної доказової бази або стверджують, що зміни клімату є маніпуляцією чи обманом, а тому схильні поширювати кліматичну мізінформацію, дезінформацію та малінформацію, щоб підтримати свої погляди. Можна погодитися з авторами, які трактують теорії змови як, можливо, найнебезпечніший вид дезінформації, оскільки такі теорії передбачають наявність глобальної змови. Прикладом цього є судження, що відволікає від реальних проблем: «Уряди та вчені перебільшують зміну клімату, щоб контролювати населення та вводити більш високі податки» [23].

У публікації британської організації *Full Fact*, яка займається фактчекінгом, подано таке визначення теорії змови: «твердження про таємні змови, організовані могутніми зловмисниками, які також збігаються з неприйняттям загальнодоступних доказів, які є у відкритому доступі. Теорія змови – це не просто альтернативне пояснення подій, що чекає на докази, які його підтвердять (або спростують). Це спосіб теоретизування всупереч наявним доказам». Автори справедливо зазначають, що такі теорії можуть завдати серйозної шкоди, коли «переконання перетворюються на

поведінку», «це також шкідливо через те, що відмова від доказів може припинити аргументовану дискусію» [24, с. 4].

Дослідники з Гонконгу *K. P. Tam* і *H. W. Chan* стверджують, що «теорії змови можуть підірвати соціальну злагоду й створити недовіру до вчених, інституцій та урядів, створюючи таким чином проблеми для подолання колективних криз, таких як зміна клімату». Узагальнюючи дослідження впливу конспірологічних теорій, учені роблять висновок, що «неприйняття зміни клімату не обов'язково підживлюється теоріями змови, пов'язаними зі зміною клімату; це може бути мотивовано загальним конспірологічним стилем мислення» [25].

На думку американських науковців, конспірологічний спосіб мислення характеризується стійкою вірою в те, що одна або кілька осіб, груп чи організацій планують досягти загрозливих цілей. У сучасну епоху, коли фейкові новини та дезінформація швидко й легко поширюються через платформи соціальних медіа, віра в теорії змови дуже поширена, а для суспільства існує багато тривожних наслідків конспірологічного мислення, включаючи антисоціальну поведінку, ворожість до чужих груп, неприйняття науки, зниження довіри до уряду та відсутність громадянської активності. Дослідники висловлюють підозру, що їхні «висновки також можуть мати резонанс в інших країнах, таких як Угорщина, Австрія, Польща, Туреччина, Ізраїль та Бразилія», де панує правий авторитаризм [26].

Як зазначали британські науковці *K. M. D. Treen et al.*, користувачі соціальних медіа з певними ідеологіями, системами переконань і сприйняттям соціальних норм щодо зміни клімату схильні до споживання, прийняття та поширення дезінформації про зміну клімату [4]. Так, наукова організація з перевірки фактів Science Feedback неодноразово заперечувала твердження ультраправої консервативної газети «The Epoch Times», видавець якої зареєстрований як неоподатковувана неприбуткова організація в США, стверджуючи, що вона публікує «низку неточних й оманливих тверджень про наслідки та причини зміни клімату». Під час розслідування Global Witness у травні 2024 р. ця газета націлювала людей, зокрема у Великій Британії, за допомогою реклами у Facebook та Instagram через свої сторінки Epoch Times London на заперечення існування зміни клімату й ставила під сумнів їх серйозність [27].

3. Політичні мотиви також можуть призводити до активної участі в поширенні кліматичної дезінформації. Більше того, як справедливо зазначають науковці, спираючись на багаторічну літературу про ставлення та поведінку щодо зміни клімату, «політичні орієнтації виявляються одними з найважливіших прогнозів, що стосуються зміни клімату».

Виявлено, що «політичні фактори мають поляризаційний ефект, коли ліві політичні сили більш схильні бути стурбованими зміною клімату або готові підтримувати політику щодо зміни клімату, ніж ті, хто правий» [28]. Саме тому можна передбачати, що праві політичні сили більшою мірою причетні до поширення кліматичної дезінформації. Не випадково дослідники також стверджують, що «дезінформацію про зміну клімату частіше поширюють політики, організації та анонімні агентства, ніж бізнес-магнати, знаменитості та науковці. Оманливий і сфабрикований контент є найпоширенішим типом дезінформації, що розповсюджується політиками» [29]. Це, на нашу думку, пов'язано з діяльністю політиків, які використовують, передусім, кліматичну дезінформацію та малінформацію для залучення виборців або впливу на роботу політичних інститутів. Тут важливу роль відіграють партійні інтереси популістських, правих і націоналістичних партій, які прагнуть уповільнити кліматичні дії, аби зберегти владу, щоб мати кращі позиції для впровадження власного кліматичного законодавства та політики.

Коли говорять про політичні мотиви поширення кліматичної дезінформації, на нашу думку потрібно говорити не лише про популістів, правих і націоналістичних політиків чи відповідні політичні партії, але й про держави з авторитарним чи тоталітарним політичними режимами. Оскільки в умовах таких режимів існує блокування переходу до вповільнення глобального потепління та жорсткий контроль над медіа й інформаційними потоками для просування інтересів бізнес-структур та особливо кліматонебезпечних компаній, простежуємо придушення опозиційних поглядів і дезінформації, робиться все для підриву довіри до кліматичних досліджень та рухів, якщо їхні погляди суперечать урядовій політиці.

4. Недостатня кліматична грамотність, коли люди можуть не розуміти наукові факти або не мати достатньої освіти щодо клімату, а тому не відрізняють достовірну інформацію від дезінформації. Це може допомагати сприйняттю або поширенню неправдивих тверджень, які відповідають їхнім поглядам і власним думкам. Науковці стверджують, що дедалі більш необхідне «глибше розуміння того, як поширюється дезінформація про зміну клімату та як із нею можна ефективно боротися». У цьому контексті йдеться про додаткові дослідження «оцінки ефективності широко використовуваних стратегій боротьби з цією проблемою, таких як надання чіткої інформації про зміну клімату (іноді у формі перевірки фактів або виправлень), висвітлення наукового консенсусу, застосування культурно узгоджених повідомлень і месенджерів або запобіжних заходів, таких як щеплення» [30].

Розуміння цих факторів дає змогу не лише боротися з мізінформацією, що не має шкідливого наміру, та підтримувати науковий підхід до зміни клімату, але й спростовувати дезінформацію та малінформацію, які ґрунтуються на завідома неправдивій і маніпулятивній інформації. Усі три форми недостовірної інформації про кліматичні зміни можуть набувати форми сенсаційних повідомлень у ЗМІ, які поширюють паніку, або потоки інформації в соціальних мережах, що містять сумніви в корисності стійких рішень, аж до теорій змови й протистояння активістським рухам на основі неправдивої інформації.

d) Міфи та наративи щодо змін клімату і їх зміна

Визначивши акторів кліматичної дезінформації, доречно маємо виявити також ті змістовно-предметні заперечення, які покладено в основу дезінформації щодо змін клімату, тобто треба ідентифікувати сутнісні характеристики, якими керуються суб'єкти кліматичної дезінформації. Європейський кодекс стандартів для незалежних організацій із перевірки фактів (EFCSN), аналізуючи методологію боротьби з неправдивою інформацією, констатує серед найважливіших принципів боротьби з міс/дезінформацією необхідність зосередитися «на темах, які становлять суспільний інтерес» [31]. Саме тому, коли йдеться про захист від кліматичної дезінформації, потрібно, передусім, проаналізувати ті міфи й наративи, які покладено в її основу.

Термін «міф» часто вживають для позначення хибних трактувань, оскільки правдивість міфу не є визначальним критерієм. З іншого боку, поняття наративу, що походить від лат. *narrare* – «розповідати», «пояснювати», – охоплює пов'язані реальні чи вигадані події або факти, подані в різних формах повідомлення, уключаючи міфи. Міфами щодо змін клімату ми вважатимемо твердження, що підмінюють різні процеси, які покладено в основу кліматичних змін, пояснюючи їх походження через раціональні або емоційно-чуттєві образи. Переважна частина кліматичних міфів має дезінформаційну природу.

Як справедливо зазначали американські дослідники *N. Oreskes* й *E. M. Conway* у книзі «Великий міф, як американський бізнес навчив нас ненавидіти уряд і любити вільний ринок», «економічні інтереси індустрії викопного палива в запобіганні дії клімату завжди були очевидними; менш зрозумілим є те, як вони камуфлювалися. Ніхто ніколи не казав: “Я заперечую зміну клімату, щоб захистити прибутки компаній”. Вони казали, що захищають робочі місця, захищають економіку та захищають вільні ринки від “посягань” уряду. Вони казали, що борються за капіталізм і свободу» [32].

У табл. 3 подано наративи, поширені останнім часом у світовому інформаційному просторі, що виявлені фахівцями й розміщені на сайті Skeptical Science.

Наративами щодо змін клімату називатимемо судження, які можуть визначати розуміння й оцінки людьми кліматичних процесів і їхніх дійових осіб. Вони відіграють важливу роль у формуванні кліматичної свідомості та сприйнятті людьми подій щодо зміни клімату. Оскільки зміна клімату є глобальною проблемою, ключовими наративами, що впливають на сприйняття цього явища, можна вважати такі:

- зміна клімату призводить до глобального потепління (акцентовано увагу на важливості зменшення викидів та адаптації до змін);
- зміна клімату впливає на суспільство та екосистеми (оскільки тут ідеться про наслідки екстремальних погодних явищ, утрати біорізноманітності й змін у здоров'ї людей, цей наратив підкреслює необхідність дій);

Таблиця 3

**Топ – 10 міфів про глобальне потепління та зміну клімату
(станом на лютий 2025 р.)**

№ з/п	Міфи про клімат	Що говорить наука
1	2	3
1	«Клімат змінився раніше»	Клімат реагує на те, що змушує його змінюватися в той час; люди зараз є домінуючою силою.
2	«Це сонце»	За останні 35 років глобального потепління сонце та клімат рухалися в протилежних напрямках
3	«Не погано»	Негативний вплив глобального потепління на сільське господарство, здоров'я та навколишнє середовище значно переважає будь-які позитиви.
4	«Немає консенсусу»	97 % кліматологів погоджуються, що глобальне потепління спричиняють люди.
5	«Охолоджується»	Усі показники показують, що глобальне потепління все ще відбувається.
6	«Моделі ненадійні»	Моделі успішно відтворюють температури з 1900 року в усьому світі, на землі, у повітрі та океані

Закінчення таблиці 3

1	2	3
7	«Температурний запис ненадійний»	Тенденція потепління однакова в сільській місцевості та в містах, виміряна термометрами й супутниками.
8	«Тварини й рослини можуть адаптуватися»	Глобальне потепління призведе до масового вимирання видів, які не можуть адаптуватися за короткий проміжок часу.
9	«Не тепліло з 1998 року»	Кожна частина кліматичної системи Землі продовжує нагріватися з 1998 р., а 2015 р. побив температурні рекорди.
10	«Антарктида набирає льоду»	Супутники вимірюють, як Антарктида втрачає наземний лід із прискореною швидкістю.

Складено за [<https://skepticalscience.com/argument.php?f=percentage>].

– зміна клімату потребує заходів пом'якшення та адаптації до кліматичних змін (перші спрямовані на зниження викидів, а другі – на пристосування до змін).

Цим наративам, які впливають на наше розуміння та дії щодо зміни клімату, протистойть дезінформація про зміну клімату, яка також може набувати форми різних наративів. Зараз уже не йдеться лише про заперечення зміни клімату чи про те, що глобальне потепління не пов'язане з діяльністю людини. Наприклад, у 2021 р. дослідники кількох країн *T. Coan et al.* виявили такі найбільш поширені дезінформаційні кліматичні наративи:

1. «Глобального потепління не відбувається»;
2. «Парникові гази людини не викликають глобальне потепління»;
3. «Наслідки клімату не погані»;
4. «Кліматичні рішення не працюють»;
5. «Кліматичний рух/наука ненадійні» [33].

K. M. D. Treen et al. зазначали, що можна ідентифікувати чотири варіанти кліматологічного заперечення:

- тенденції (суттєвого потепління не відбувається);
- заперечення приписування (це не антропогенне);
- заперечення впливу (це не матиме значного негативного впливу на людей або навколишнє середовище);

– заперечення консенсусу (серед кліматологів немає єдиної думки щодо антропогенних змін клімату) [4].

Дж. Кінг, зауважила, що «багато дезінформації про зміну клімату перейшло від заперечення існування глобального потепління до атак на кліматичні рішення». І сьогодні дезінформація про зміну клімату значною мірою націлена саме на рішення, а не на заперечення тих чи інших аспектів кліматичних змін [34].

Розглядаючи таку складову частину кліматичного ландшафту, як нарativi щодо клімату, звернемося до дослідження Центру протидії цифровій ненависті. У передмові до його звіту генеральний директор І. Ахмед зазначав, що зараз відбувається певна підміна наративів: «суттєвий зсув від заперечення антропогенної зміни клімату до підриву довіри як до рішень, так і до самої науки!». На його думку, «старе заперечення» (old denial) пов'язане з неприйняттям антропогенної зміни клімату, «нове заперечення» (new denial) має на меті підірвати рішення щодо пом'якшення кліматичної кризи й відкласти політичні дії [35, с. 5].

У самому звіті з дослідження йдеться про вивчення кліматичної мізінформації та дезінформації засобами штучного інтелекту (ШІ), коли застосовувалася модель ШІ, спеціально навчена для вимірювання змін у запереченні клімату. Зібрано стенограми 12 058 відео з 96 YouTube-каналів стосовно заперечення клімат, за останні шість років. Відео з цього набору даних переглянули 325 мільйонів разів. Усі відео містили рекламу й відверті заперечення кліматичної науки, що порушує політику YouTube або інші форми кліматичної дезінформації [36, с. 45].

Дослідники виявили п'ять категорій і певну кількість підкатегорій кліматичних деніалістських тверджень:

1. Глобальне потепління не відбувається.

1.1. Лід не тане, і сніговий покрив не зникає.

1.2. Ми прямуємо до льодовикового періоду або періоду глобального похолодання.

1.3. Погода занадто холодна, щоб глобальне потепління було правдою.

1.4. Клімат не потеплішав і не змінився за останні десятиліття.

1.5. Підвищення рівня моря перебільшене або не прискорюється.

1.6. Екстремальні погодні умови не збільшуються, траплялися раніше або не пов'язані зі зміною клімату.

2. Парникові гази, спричинені людиною, не спричиняють глобального потепління.

2.1. Глобальне потепління насправді є природними циклами або коливаннями.

2.2. Немає доказів парникового ефекту.

3. Наслідки глобального потепління є корисними або нешкідливими.

3.1. Чутливість клімату низька або негативні зворотні зв'язки зменшують потепління.

3.2. Рослини, тварини чи рифи отримують вигоду від впливу клімату або не зазнають впливу.

3.3. CO₂ корисний або не є шкідливим забруднювачем.

4. Кліматичні рішення не спрацюють.

4.1. Кліматична політика, спрямована на пом'якшення наслідків потепління або адаптацію до нього, є шкідливою.

4.2. Кліматична політика неефективна або недосконала.

4.3. Технології чистої енергії або біопалива не працюватимуть.

4.4 Людям потрібна енергія з таких джерел, як викопне паливо або ядерна енергія.

5. Кліматична наука та кліматичний рух ненадійні.

5.1. Наука про клімат є ненадійною, невизначеною або необґрунтованою.

5.2. Кліматичний рух є ненадійним, панікерським або корумпованим [36, с. 8].

У перших двох категоріях, як бачимо, наявне старе заперечення, що підтверджують підкатегорії. В останніх трьох – нове заперечення, зсув до якого відбувався за останні роки, а в підкатегоріях фактично йдеться про суперечність науковому консенсусу й антропогенній теорії зміни клімату. Як змінювалися наративи змістовно та кількісно за досліджуваний період, можна побачити в табл. 4.

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що старе заперечення становить майже удвічі менше тверджень у 2023 р., порівняно з 2018 р. Експерти припускали, що ті, котрі заперечують зміну клімату, змінили тактику, оскільки результати глобального потепління та зміни клімату стали очевидними для громадськості. Саме тому й онлайн-ресурси мають оновити свої правила, щоб не відставати від наративів про нове заперечення. Зокрема, Google повинен оновити свою політику щодо контенту, що заперечує клімат, щоб відобразити нове заперечення, а захисники клімату – використовувати отримані факти як заклик до дії для розв'язання проблеми нового заперечення.

Американська журналістка та письменниця, авторка кількох книг про кліматичні зміни Р. Бернс також звертала увагу на таку підміну наративів, зазначивши, що «оскільки і наука, і відчутні наслідки потепління планети стають незаперечними, дедалі рідше можна натрапити на відверте

Таблиця 4

Частка деніалістських вимог від кожного наративу з плином часу

	1. Гло- бальне потеп- ління не відбу- вається, %	2. Парни- кові гази, утворені людиною, не спричи- няють глобаль- ного потеп- ління, %	3. Наслідки глобаль- ного потеп- ління корисні чи нешкідливі, %	4. Кліма- тичні рішення не спрацьо- вують, %	5. Наука про клімат і кліма- тичний рух ненадійні, %
2018	48,1 %	16,8 %	3,9 %	8,7 %	22,6 %
2019	33,6 %	18,6 %	3,6 %	12,6 %	31,6 %
2020	22,4 %	18,2 %	5,2 %	19,2 %	35,1 %
2021	17,7 %	16,4 %	4,9 %	26,4 %	34,6 %
2022	17,3 %	14,2 %	4,9 %	32,4 %	31,2 %
2023	13,8 %	16,0 %	5,5 %	30,1 %	34,6 %
Змі- на	34,3 %	-0,8 %	1,6 %	21,4 %	1 2%

Складено за: [35, с. 45]

заперечення клімату. Натомість його замінює те, що експерти з мізінформації називають «кліматичною затримкою» [37]. Вона вважає, що перехід від прямого заперечення зміни клімату призводить до нової стратегії поведінки щодо змін клімату. Приймаючи науку про зміни клімату загалом, ця стратегія прагне відстрочити або перешкодити політичним діям щодо розв'язання цієї проблеми на сучасному етапі. І хоча, на перший погляд, це може видаватися менш шкідливим, ніж заперечення кліматичних змін, утім, применшення терміновості питання, підкреслення витрат та викликів розв'язання проблеми зміни клімату або просування хибних рішень, які неналежно усувають основні причини проблеми, може бути такою самою шкідливою річчю, як і відверте заперечення клімату, оскільки може призвести до бездіяльності або неадекватних дій щодо зміни клімату. Щоб ефективно подолати кліматичну кризу, зазначає Р. Бернс, важливо

ідентифікувати нову тактику відстрочки зміни клімату й прореагувати на неї відповідним чином. Це потребує чіткого розуміння науки про зміну клімату та термінової потреби в діях, а також усвідомлення тактики, яку використовують ті, котрі прагнуть відстрочити або перешкодити кліматичній політиці. Визнаючи кліматичну затримку та слідуючи їй, ми можемо працювати над ефективними й значущими діями для вирішення кліматичної кризи [37].

На думку *W. Lamb et. al.*, кліматичні деніалісти, хоча й визнають існування зміни клімату, але виправдовують бездіяльність або недостатні зусилля в боротьбі з ними. Дехто з них іноді пропонує зводити дискурси затримки зміни клімату до чотирьох категорій:

- перенаправлення відповідальності,
- просування нетрансформаційних рішень,
- підкреслення недоліків або
- підкорення кліматичним змінам [38].

Як нам здається, деякі суб'єкти заперечення не змінилися, вони адаптувалися до нових умов. Не випадково у названому звіті серед організацій нового заперечення називаються такі представники суб'єктів – заперечувачів зі США, як Американський інститут підприємництва, Інститут конкурентоспроможного підприємництва, Інститут Хартленда, Інститут Катона [35, с. 42, 44], яких дослідники в публікації 2013 р. фактично відносили до представників «старого заперечення» [39].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, оскільки кліматична дезінформація перешкоджає донесенню точної інформації про кліматичні зміни й знижує підтримку кліматичної політики та кліматичної дипломатії, то з нею потрібно боротися. Спростовування, розвінчання й кризова комунікація – основні елементи реактивного підходу в контексті протидії кліматичній дезінформації та кліматичним кризам і кризам довіря, які досить часто супроводжуються неправдивою інформацією. Саме тому, аналізуючи їх, потрібно, зокрема, урахувати намір її поширення, з'ясування джерел і мотивації її агентів. Актори кліматичної дезінформації можуть бути класифіковані по-різному, охоплюючи досить великий перелік дійових осіб і різноманітні мотиви їхньої дезінформаційної діяльності. Змістовно-предметні заперечення акторів кліматичної дезінформації зосереджені на темах, які становлять значний інтерес для кліматичної дипломатії. Міфи й наративи, що лежать в основі таких заперечень, відіграють важливу роль у формуванні

кліматичної свідомості та сприйнятті людьми подій щодо зміни клімату. Вони поступово змінюються, оскільки змінюється тактика заперечувачів зміни клімату, а результати глобального потепління й зміни клімату стають очевидними для громадськості.

Перспективи подальших досліджень боротьби з кліматичною дезінформацією як викликом для дипломатії щодо зміни клімату потребують урахування багатогранності різних стратегій протидії кліматичної дезінформації. Вони потребують різних знань і мультидисциплінарних підходів для всебічного розуміння цього явища, що сприятиме розв'язанню проблем кліматичної дезінформації. На особливу увагу заслуговує аналіз кризових комунікацій як важливий стратегічний інструмент кліматичної дипломатії, що стосується реактивної стратегії протидії кліматичній дезінформації.

REFERENCES

1. Global Initiative for Information Integrity on Climate Change (2024). URL: <https://www.un.org/en/climatechange/information-integrity> (in English).
2. Lewandowsky, S. [et. al.] (2020). The Debunking Handbook 2020. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1247&context=scholcom> (in English).
3. Ecker Ullrich et.al. (2024). Misinformation poses a bigger threat to democracy than you might think https://caad.acemlna.com/lt.php?x=3DZy~GDMIXbOE8Cv_NHJVxJx~n_RkNfzlx2YKI4KaPK7579_Ey.z.Vy5XMlmNI~jus1XE (in English).
4. Treen, K. M. D. I., Williams, H. T., & O'Neill, S. J. (2020). Online misinformation about climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, vol. 11, no. 5, Oct. 2020. URL: <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/wcc.665>. (in English).
5. The impacts of climate disinformation on public perception. Executive Summary. URL: <https://caad.info/wp-content/uploads/2022/11/The-Impacts-of-Climate-Disinformation-on-Public-Perception.pdf> (in English).
6. King, J. (2021). Climate is the New Front in the Culture Wars. URL: https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/climate-is-the-new-front-in-the-culture-wars/ (in English).
7. Global Risks Report 2024. 19th edition. Insight report. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> (in English).
8. Chen, Liang (2024). Combatting Climate Change Misinformation: Current Strategies and Future Directions. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17524032.2023.2299756#abstract>. (in English).
9. Trithart, Albert (2024). Misinformation Isn't Organized by Topic: Why Communicators on Climate Change and Health Need to Work Together. URL: <https://theglobalob->

servatory.org/2024/02/misinformation-isnt-organized-by-topic-why-communicators-on-climate-change-and-health-need-to-work-together/ (in English).

10. Murphy, G. [et al.] (2023). What do we study when we study misinformation? A scoping review of experimental research (2016–2022). *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. URL: <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/what-do-we-study-when-we-study-misinformation-a-scoping-review-of-experimental-research-2016-2022/> (in English).

11. Menezes, Bárbara (2025). Climate disinformation at the center of geopolitics: COP30 Presidency leads global coordination on the issue. URL: <https://cop30.br/en/news-about-cop30/climate-disinformation-at-the-center-of-geopolitics-cop30-presidency-leads-global-coordination-on-the-issue> (in English).

12. Climate disinformation (2025). URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-disinformation_en?utm_source=chatgpt.com (in English).

13. Bowden, Milo [et al.] (2025). The Diplomacy of Unequals: Power Asymmetries in Global Climate Diplomacy. URL: <https://www.oxjournal.org/power-asymmetries-in-global-climate-diplomacy/> (in English).

14. Global Initiative for Information Integrity on Climate Change. (2024). URL: <https://www.un.org/en/climatechange/information-integrity> (in English).

15. McDonald, K. S. [et al.] (2019). Proactive, reactive, and inactive pathways for scientists in a changing world. *Earth's Future*, 7(2), 60–73. URL: <https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1029/2018EF000990> (in English).

16. Van der Linden, S., [et al.] (2020). The Debunking Handbook 2020. URL: <https://skepticalscience.com/debunking-handbook-2020.html> (in English).

17. Tykhomyrova, E. B. (2024). The landscape of disinformation on climate change: a proactive approach to combating it. *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 2(19) (2024); p. 73–98. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/389/357> (in English).

18. COP28 – Quotes from CAAD Members (2023). URL: <https://caad.info/analysis/insights/cop28-quotes-from-caad-members/> (in English).

19. Wardle, Claire, Derakhshan, Hossein (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. URL: <https://tverezo.info/wp-content/uploads/2017/11/PREMS-162317-GBR-2018-Report-desinformation-A4-BAT.pdf> (in English).

20. Mulvey, Kathy, Shulman, Seth. (2015). The Climate Deception Dossiers Internal Fossil Fuel Industry Memos Reveal Decades of Corporate Disinformation. URL: <https://www.ucsusa.org/sites/default/files/attach/2015/07/The-Climate-Deception-Dossiers.pdf> (in English).

21. Denial, disinformation, and doublespeak: Big Oil' sevolving efforts to avoid accountability for climate change house committee on oversight and accountability democrats (2024). URL: https://www.budget.senate.gov/imo/media/doc/fossil_fuel_report1.pdf. (in English).

22. McGrath, Matt, Poynting, Mark (2024). Ban fossil fuel ads to save climate, says UN chief. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cv22v199vwro> (in English).

23. What is disinformation and how does it affect our actions against climate change? (2024). URL: <https://www.ecovisio.org/ro/ce-facem/proiecte-ro/dezinformarea-climatica> (in English).

24. Vicol, Dora-Olivia (2020). Conspiracy beliefs. URL: <https://fullfact.org/media/uploads/en-conspiracy-beliefs.pdf> (in English).
25. Tam, K. P., & Chan, H. W. (2023). Conspiracy theories and climate change: A systematic review. *Journal of Environmental Psychology*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272494423001779?via%3Dihub> (in English).
26. Van der Linden, Sander [et. al.] (2021). The paranoid style in American politics revisited: An ideological asymmetry in conspiratorial thinking. *Political Psychology*, 42(1), 23–51 (in English).
27. Porter, Guy (2024). Disinformation dollars: How Google earns money from and funds articles that promote climate denial. URL: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/digital-threats/disinformation-dollars-how-google-earns-money-and-funds-articles-promote-climate-denial/> (in English).
28. Smith, E. K., & Hempel, L. M. (2022). Alignment of values and political orientations amplifies climate change attitudes and behaviors. *Climatic Change*, 172 (1), 4. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10584-022-03348-5?fromPaywallRec=true> (in English).
29. Hussain, Mumtaz, Soomro Tariq, Rahim (2023). Social Media: An Exploratory Study of Information, Misinformation, Disinformation, and Malinformation. *Applied Computer Systems*, vol. 28, no. 1, pp. 13–20. URL: <https://sciendo.com/article/10.2478/acss-2023-0002> (in English).
30. Call for Papers: Workshop Climate Disinformation – European and Global Perspectives (2024). URL: <https://nordmedianetwork.org/latest/call-for-papers/call-for-papers-workshop-climate-disinformation-european-and-global-perspectives/> (in English).
31. The code's standards. EFCSN. URL: <https://efcsn.com/code-of-standards/> (in English).
32. Quoted for: Horne Steve (2023). How the electric power industry created one of the «biggest» propaganda campaigns in US history. The new book «The Great Myth» examines the roots of the ideology of «market fundamentalism». URL: <https://www.desmog.com/2023/02/21/oreskes-conway-the-big-myth-free-market-capitalism-climate-change-mont-pelerin-society/> (in English).
33. Coan, Travis [et al.] (2021). Computer-assisted Detection and Classification of Misinformation About Climate Change. SocArXiv, 9 Mar., 2021. URL: <https://osf.io/preprints/socarxiv/crxfm> (in English).
34. Disinformation about climate change is largely focused on solutions, not denying global warming (2023). URL: <https://www.isdglobal.org/isd-in-the-news/disinformation-around-climate-change-largely-targeting-solutions-not-denying-global-warming/> (in English).
35. The new climate denial (2024). URL: https://counterhate.com/wp-content/uploads/2024/01/CCDH-The-New-Climate-Denial_FINAL.pdf (in English).
36. Climate change misinformation (2024). URL: <https://counterhate.com/topic/climate-change-misinformation/> (in English).
37. Burns, Rebecca (2024). Climate-Science Deniers, Right-Wing Think Tanks, and Fossil Fuel Shills Are Plotting Against the Clean Energy Transition. URL: <https://www.desmog.com/2024/03/16/climate-denial-marc-morano-droz-wind-energy-whale-deaths-solar/> (in English).

38. Lamb, W. [et al.] (2020). Discourses of climate delay. URL: <https://doi.org/10.1017/sus.2020.13> (in English).

39. Skeptical Global Warming Organizations (2013). URL: <https://www.ucsusa.org/resources/global-warming-skeptic-organizations>. (in English).

Матеріал надійшов до редакції 27.09.2025 р.